
Els efectes de la Gran Guerra en l'obrerisme barceloní

Jordi Ibarz¹

«Llega un domingo de julio de 1914. El público, que sale de la plaza de toros y el que viene del Paralelo, halla en las Ramblas dos pizarras, que se destacan en lo alto del quiosco de La Tribuna, del Llano de la Boquería. Lee, en la una, con estupor: 'En la plaza de Algeciras, un toro ha cogido al Gallo. Herida gravísima'. En la otra: 'En Sarajevo, un estudiante ha asesinado al heredero de Austria y a su esposa'. No se habló ya más, sin embargo, que de la cogida del Gallo».² Si hem de fer cas d'aquesta crònica, pot semblar com si el començament de la Primera Guerra Mundial a Barcelona hagués passat desapercebut, ocult darrere altres notícies més frívoles. És com si l'investida d'un toro a un torero preocupés molt més les classes populars de la ciutat que els afers de la política internacional. Pot ser que fos així en el moment inicial, però ben aviat la guerra va tenir conseqüències significatives sobre la població urbana de Barcelona, en particular sobre les classes treballadores. La Primera Guerra Mundial, que va esclatar el 28 de juliol de 1914 i no va acabar fins l'11 de novembre de 1918, va ser un trauma per als habitants dels països que hi van participar i normalment la situem com el període que marca el pas entre el llarg segle XIX i el curt segle XX. La guerra va marcar el declivi de la civilització occidental del segle XIX. Una civilització confiada per la posició central d'Europa, que tenia una població que era un terç de la població mundial, que tenia una economia dominant a la resta del món, uns exèrcits que havien conquerit tot allò que havien pretès i uns estats principals que constituïen el sistema de la política mundial.³ Espanya es va declarar neutral en aquest conflicte, però en molts aspectes les conseqüències de la guerra van ser similars a les d'altres països europeus. Tal com veurem, les classes treballadores i l'obrerisme de Barcelona, tot i no patir la guerra directament, també es van veure afectats pel seu desenvolupament.

1. Universitat de Barcelona

2. Luis CABAÑAS GUEVARA, *Biografía Del Paralelo, 1894-1934: Recuerdos de La Vida Teatral, Mundana y Pintoresca Del Barrio Más Jaranero y Bellicioso de Barcelona*, Barcelona, Memphis, 1945, pàg. 155.

3. Eric. J. HOBBSAWM, *Historia del siglo XX: 1914-1991*, Barcelona, Crítica, 1995, pàg. 16.

Les interpretacions tradicionals

A diferència d'altres temàtiques, en aquest cas no es pot dir que l'obrerisme barceloní durant la Primera Guerra Mundial no hagi estat considerat historiogràficament. Alguns dels estudis pioners sobre el moviment obrer a Barcelona ja van versar sobre aquesta temàtica. Així, en una publicació del 1965, Albert Balcells ja va analitzar el sindicalisme a Barcelona entre els anys 1916 i 1923.⁴ En la nota preliminar del treball va explicar quin eren els seus objectius i va justificar l'interès d'aquesta temàtica. En primer lloc, exposava que el període escollit era el de «la primera gran coyuntura revolucionària del siglo XX».⁵ Com deia, Barcelona era el centre industrial més antic i important d'Espanya, amb unes organitzacions obreres de gran tradició. Va ser el lloc des d'on es va irradiar l'anarcosindicalisme i on les lluites socials van tenir una violència, amplitud i persistència més grans. Entre els temes considerats en la seva anàlisi, hi ha el desenvolupament de la CNT, així com l'estudi de les idees i tàctiques dels seus dirigents, quines relacions va tenir la CNT amb la UGT i també amb l'esquerra catalanista. Per explicar tot això va considerar necessari conèixer la política social dels governs de la monarquia i l'actitud de la burgesia industrial catalana, així com també quina va ser l'evolució política i social a la resta d'Espanya i a l'Europa coetània.⁶

L'esquema del treball de Balcells és bàsicament cronològic. Un capítol introductori situa breument els canvis en l'estructura socioeconòmica que la guerra va generar i les principals circumstàncies polítiques fins al 1918. Un segon capítol se centra en el 1918 i explica l'enfortiment i l'expansió sindicalista. El tercer el dedica a la vaga de La Canadenca del 1919. Finalment, el quart i darrer capítol tracta de la gran crisi social d'aquell moment, i se centra en l'any 1920. En aquest mateix capítol final hi ha un apartat amb una estadística de les vagues a Espanya entre el 1911 i el 1926, així com uns índexs de salaris i preus del 1913 al 1922. No hi ha conclusions. Les línies generals d'aquest estudi s'han reproduït en alguns dels treballs posteriors que han abordat la relació entre la conjuntura de la Primera Guerra Mundial i el moviment obrer en una o altra localitat.⁷

En la interpretació primerenca de Balcells se situen les línies mestres del que seran les interpretacions dominants sobre l'obrerisme barceloní durant la Primera Guerra Mundial. En termes econòmics, es parla de la millora de la balança comercial que va significar la guerra, així com del creixement de la producció industrial i de les exportacions. En termes demogràfics, es destaca l'increment de la immigració a Catalunya en el període 1910-1920 respecte del decenni anterior. Balcells situa aquest increment del corrent immigratori proletari com un dels factors explicatius del desenvolupament anarcosindicalista de l'època. L'altre gran factor explicatiu de l'evolució del sindicalisme és la inflació carac-

4. Albert BALCELLS, *El Sindicalisme a Barcelona: 1916-1923*, Barcelona, Nova Terra, 1965.

5. *Ibidem*, pàg. 7.

6. Albert BALCELLS, *El Sindicalisme a Barcelona*, pàg. 8.

7. Albert ARNAVAT, *L'Impacte de La Primera Guerra Mundial Sobre l'economia Reusenca: 1914-1923*, Reus, Cambra de Comerç i Indústria, 1987; Francisco TRINIDAD PÉREZ, *Los Trabajadores Gaditanos En La Coyuntura de La Primera Guerra Mundial: 1914-1923*, Cádiz, Servicio de Publicaciones. Universidad de Cádiz, 2001.

terística del període, que serveix per entendre el descontentament popular i l'agitació social, atès que els salaris no creixien tant com els preus.⁸ Altres punts centrals d'aquesta interpretació són l'èmfasi en la importància de la Revolució Russa per explicar l'alta conflictivitat, el paper de l'aliança entre la UGT i la CNT, l'apoliticisme del moviment obrer català com a conseqüència del resultat de la crisi del 1917 o la creació dels sindicats únics el 1918.

Hi ha un consens general a l'entorn de la interpretació que situa l'any 1917 com el que sens dubte va ser el moment de crisi del sistema sorgit en la Restauració borbònica. Tot i que habitualment no s'estableix una vinculació directa ni comparativa entre els esdeveniments del 1917 a Catalunya amb els de la Revolució Russa, sí que es posa el màxim èmfasi en aquesta crisi, ja que serveix per assenyalar l'inici d'una nova etapa política. Alguns autors, citant explícitament Balcells, plantegen el 1917 com l'any de la crisi total de l'Estat i de la monarquia alfonsina.⁹ Josep Termes considera el 1917 com «un any crucial per la coincidència d'una crisi internacional i una crisi espanyola».¹⁰ La crisi internacional era òbviament la determinada per la crisi bèl·lica de la Primera Guerra Mundial i l'enfonsament de l'imperi dels tsars. Hi ha també un consens en la multidimensionalitat de la crisi. Interpretacions clàssiques han assenyalat la triple dimensió de la crisi del 1917, i hi identifiquen els tres vessants: militar, polític i proletari.¹¹ Desenvolupant aquest mateix esquema, Termes situa les crisis política, militar i social com allò que marca l'inici de l'esfondrament del sistema de la Restauració i que va posar en perill la monarquia d'Alfons XIII.¹² «Per una banda, els diputats catalans reclamen un canvi constitucional amb les assemblees de parlamentaris, i, per l'altra banda, la Mancomunitat, un canvi en l'estructura de l'estat (reivindica un estatut d'autonomia); per l'altra, oficials d'infanteria s'oposen al sistema mitjançant les juntes militars de defensa, i la classe obrera intenta obertament capgirar la situació amb la convocatòria d'unes vagues generals.»¹³ Tot i aparèixer signes de descomposició política abans del 1917, se situa com a desencadenant de la crisi la formació d'un nou govern, presidit per Dato, que «es va mostrar intolerant amb els sectors crítics i de l'oposició, va tancar les Corts i va suspendre les garanties constitucionals el 25 de juny» del mateix any.¹⁴ La crisi política es va veure potenciada per la formació de les juntes militars de defensa i per la tensió creixent entre la Lliga Regionalista i els dos partits dinàstics centralistes. Al juliol s'havia convocat una assemblea de parlamentaris a Barcelona per proposar una reforma constitucional democràtica i l'autonomia per a Catalunya. A principis d'any s'havia produït una aliança sindical entre la UGT i la CNT, i el 27 de març de 1917 es va publicar un mani-

8. Albert BALCELLS, *El sindicalisme a Barcelona*, pàg. 13.

9. Jaume SOBREQUES I CALLICÓ i Amèlia GAVILÁN, «Política i Moviment Obrer. De La Constitució de La CNT a La Segona República», dins Jaume SOBREQUES (ed.), *Història Contemporània de Catalunya*, Barcelona, Columna, 1997, pàg. 487-514.

10. Josep TERMES, *De La Revolució de Setembre a La Fi de La Guerra Civil (1868-1939)*, a Pierre VILAR, *Història de Catalunya*, vol VI, Barcelona: Edicions 62, 2003, pàg. 273.

11. Juan Antonio LACOMBA, *La Crisis Española de 1917*, Madrid, Ciencia Nueva, 1970.

12. Josep TERMES, *De La Revolució de Setembre a La Fi de La Guerra Civil*, pàg. 273.

13. Josep M. ROIG ROSICH, «Catalanisme, Anticatalanisme i Obrerisme, 1900-1930», dins M. RISQUES (ed.), *Història de La Catalunya Contemporània: De La Guerra Del Francès Al Nou Estatut*, 2ª ed., Barcelona, Pòrtic, 2006, pàg. 269.

14. *Ibidem*, pàg. 272.

fest dels dos sindicats en què s'anunciava una vaga general il·limitada si no es produïen una sèrie de canvis que proporcionessin a la població un mínim de condicions per a una vida digna. Es van empresonar els signants del manifest. Això va fer que diversos partits, socialistes, reformistes, republicans catalans i radicals, s'unissin al plantejament del manifest. Tot plegat va fer que la situació esdevingués potencialment revolucionària.¹⁵ Sembla clar que, en termes socials, el que va determinar la crisi va ser la pujada dels preus per sobre de la pujada dels salaris. En aquesta crisi, la vaga general de l'agost del 1917 tindria novament un paper essencial en la interpretació de totes les transformacions. Així, Termes considera que la vaga es va convocar amb una certa precipitació, liderada pels socialistes amb la finalitat última d'aconseguir un canvi de règim, i que va acabar sent un semifracàs notable. Però, en tot cas, la vaga va significar el desbordament dels polítics reformistes de l'Assemblea de Parlamentaris, que des d'aleshores van moderar el discurs. L'exèrcit es va encarregar de la repressió, que va provocar desenes de morts i ferits, així com més d'un miler de detencions. Per això, «els militars quedaren compromesos en la defensa de l'ordre públic i en la salvaguarda del règim».¹⁶ D'altra banda, els anarcosindicalistes de la CNT, que havien anat a remolc dels socialistes, van començar a dubtar de la seva capacitat revolucionària.¹⁷ Finalment, no es va acabar de produir la conjunció en una sola direcció de les tres crisis que afectaven el règim, i momentàniament el sistema polític va aconseguir subsistir. La situació potencialment revolucionària es va acabar desactivant.

A les eleccions generals de febrer del 1918 cap partit no va obtenir una majoria suficient per governar en solitari, i es va plantejar la formació d'un govern de concentració nacional amb dos ministres catalans. Es va decretar una amnistia que va permetre de sortir al carrer els presos polítics que havien donat suport als moviments revolucionaris de l'estiu anterior, molts dels quals havien estat elegits com a diputats en aquelles darreres eleccions.¹⁸ Després de la caiguda d'aquest govern, el novembre del 1918, Cambó i la Lliga Regionalista es van centrar en la qüestió catalanista treballant per l'autonomia política de Catalunya.¹⁹ Per la seva banda, la classe obrera es va sentir decebuda per la seva relació amb els socialistes de Madrid i amb altres sectors republicans. En definitiva, el fracàs de l'intent revolucionari, en el qual ni socialistes ni republicans catalanistes havien estat a l'altura de les circumstàncies, va fer que els obrers catalans s'enquadressin majoritàriament en la CNT i optessin per l'apoliticisme i l'anarcosindicalisme.²⁰

La situació a Barcelona va presentar unes característiques específiques. S'acostuma a vincular la pujada dels preus de consum amb l'increment de la conflictivitat. En tot cas, hi ha dificultats per establir tant l'evolució dels preus de consum com la dels salaris reals.²¹ Tot i això, en general els salaris reals a

15. SOBREQUES i GAVILÁN, «Política i moviment obrer. De la constitució de la CNT a la Segona República», pàg. 492.

16. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 276.

17. *Ibidem*.

18. SOBREQUES i GAVILÁN, «Política i moviment obrer. De la constitució de la CNT a la Segona República», pàg. 496.

19. Josep M. ROIG ROSICH, «Catalanisme, anticatalanisme i obrerisme, 1900-1930», pàg. 276.

20. SOBREQUES i GAVILÁN, «Política i moviment obrer. De la constitució de la CNT a la Segona República», pàg. 497.

21. Pere GABRIEL, «Sous i cost de la vida a Catalunya a l'entorn dels anys de la Primera Guerra Mundial», *Recerques*, 20 (1988), pàg. 61-91.

Barcelona havien estat més o menys estables fins al 1914, però a partir d'aquesta data van augmentar els preus de consum i, tot seguit, els salaris nominals. En general, es va produir un descens dels salaris reals.²² Alguns estudis han assenyalat que no s'ha tingut en compte que a Barcelona en determinats moments el preu dels lloguers no van pujar tant com altres preus de consum. Això va servir, sens dubte, per millorar la situació crítica dels treballadors quan va començar el conflicte.²³ Malgrat tot, es continua assumint que l'encariment dels preus del consum i l'enriquiment d'un bon nombre d'empresaris van anar acompanyats d'avalots i crisis de subsistències. La guerra va provocar un trasbals en la vida quotidiana de Barcelona. Al costat d'aquestes transformacions econòmiques i socials, se'n van produir d'altres de demogràfiques. Cal emfatitzar les transformacions migratòries, amb un increment significatiu de la població de no catalans residents a Catalunya. Les interpretacions més tradicionals han plantejat que l'afiliació creixent a la CNT i l'increment de la conflictivitat laboral poden explicar-se per la incorporació al sindicat d'aquestes masses de camperols que arribaven amb una mena d'esperit de rebel·lia. Sembla que més aviat va ser al contrari, que quan aquests emigrants arribaven a la ciutat i se sindicaven adquirien una certa consciència d'explotació i s'embarcaven en els conflictes laborals.²⁴ En tot cas, els estudis demogràfics d'aquest període tenen deficiències importants per la manca de dades disponibles. Les dades censals i demogràfiques existents es refereixen bàsicament al 1910 i 1920, però no podem establir una altra mesura el 1914, que seria imprescindible per veure fins a quin punt va ser la guerra la que va modificar, o de quina manera ho va fer, els corrents migratoris existents. Termes apunta: «La gran empenta de la immigració es va produir arran de la Primera Guerra Mundial»,²⁵ però, com he comentat, la informació utilitzada per arribar a aquesta conclusió no té prou entitat. Aragonesos i valencians van formar, fins al 1920, el gruix d'aquesta migració no catalana. El que sí que sembla clar és que el lloc de destí d'aquests processos migratoris era Barcelona ciutat i la seva rodalia, i que l'ocupació era en el món industrial.

Pel que fa a les conseqüències econòmiques de la Primera Guerra Mundial, en un primer moment van ser negatives per a la indústria, però, quan es va ampliar el crèdit, es va produir una arrencada ja a la tardor del 1914. S'assenyala que va tenir una influència positiva sobretot en la indústria tèxtil, amb un moment d'esplendor per a l'activitat comercial catalana entre el 1914 i el 1919.²⁶ Altres autors han matisat el creixement, i ressalten que va ser amb «caràcter discontinu, no estès a tots els sectors i d'impacte desigual».²⁷ Es destaca la crisi econòmica associada a la fi de la guerra el 1918, que pot ser a l'origen de la cruenta lluita social, viscuda molt especialment a Barcelona i protagonitzada pels sindicalistes

22. *Ibidem*, pàg. 82.

23. José Luis OYÓN, *La Quiebra de La Ciudad Popular: Espacio Urbano, Inmigración y Anarquismo En La Barcelona de Entre-guerras, 1914-1936*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2008, pàg. 168.

24. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction :Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State, 1898-1923*, New York-Oxford, Berghahn, 2007, pàg. 247-248.

25. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 285.

26. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 291-193.

27. Àngel CALVO CALVO, «Estructura Industrial i Sistema Productiu a Catalunya Durant La Primera Guerra Mundial», *Recerques*, 20 (1988), pàg. 36.

de la CNT. Aquesta intensificació de la guerra de classes s'explica pel clima creat durant la Primera Guerra Mundial a Barcelona, amb el desenvolupament dels barris baixos, les crisis econòmica i social de postguerra, així com per la «intemperància i la manca de flexibilitat de la patronal, poc acostumada a negociar de tu a tu amb poderosos sindicats obrers» i pel creixement espectacular de la força sindical de la CNT, que volia imposar l'obligatorietat del carnet sindical per treballar i que imaginava l'arribada imminent d'una revolució social com les que tenien lloc a Europa després de la guerra i la que havia començat a Rússia el novembre del 1917.²⁸

El creixement de la CNT es va produir, doncs, durant el desenvolupament de la Primera Guerra Mundial. Aquesta organització sindical s'havia constituït a finals del 1910 amb una composició bàsicament catalana, i el setembre del 1911, en un nou congrés, va confirmar la seva intenció de convertir-se en una organització d'àmbit estatal. No obstant això, la seva responsabilitat en la convocatòria d'una vaga contra la guerra del Marroc entre el 18 i el 23 de setembre del mateix any va portar a la seva prohibició i, «així, acabada de néixer, va deixar d'existir» *de facto* fins el 1915.²⁹ El creixement espectacular de l'organització es va produir entre el 1915 i el 1919, i va anar acompanyada de l'aparició de noves formes d'actuació més dures i radicals, basades en l'anarcosindicalisme i l'acció directa, d'un apoliticisme més oficial que real, ateses la relació i col·laboració estretes amb les forces democràtiques i republicanes, i amb la substitució dels vells líders anarquistes i societaris per una nova generació de gent més jove, molt més activista que discursiva, oficialment apolítica, però profundament polititzada.³⁰

Una de les explicacions que s'acostuma a fer sobre el creixement de la CNT fa referència al fet que els empresaris, i més específicament els que tenien contractes de venda que havien de complir en terminis breus, van acceptar les reclamacions dels treballadors. Els estudis sobre el nombre de vagues guanyades i perdudes afina molt més fins a quin punt els resultats van ser positius per als treballadors.³¹

La repressió subseqüent a la vaga de l'estiu del 1917 no va impedir que, un any després, els mesos de juny i juliol del 1918, s'aconseguís la reorganització sindical. La federació regional de Catalunya de la CNT va celebrar l'anomenat Congrés de Sants, en el qual es va decidir reorganitzar el periòdic del sindicat, *Solidaridad Obrera*, i es van crear els sindicats únics de branca o indústria; d'aquesta manera es liquidava el societarisme tradicional, que s'havia basat en els sindicats d'ofici, més petits i nombrosos. Aquesta reorganització va significar multiplicar la força sindical i incrementar-ne el poder de negociació o de combat. A més, es va començar a exigir l'afiliació a la CNT de tots els obrers i a reclamar també als empresaris que només contractessin obrers sindicats.³² La consolidació de la CNT es va produir durant tot l'any 1918 i, una vegada acabada

28. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 294. .

29. *Ibidem*, pàg. 231.

30. *Ibidem*, pàg. 295.

31. Josep Lluís MARTÍN RAMOS, *Condicions Materials i Resposta Obrera a La Catalunya Contemporània*. vol. II. *Guerra i Conflictivitat Social*, Sant Quirze de Besora, Associació Cultural Gombau de Besora, 1992.

32. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 295; SOBREQUES i GAVILAN, «Política i Moviment Obrer. De La Constitució de La CNT a La Segona República», pàg. 497.

la guerra, entre el 1919 i el 1920, la conflictivitat laboral a Barcelona va arribar al seu zenit. La vaga de La Canadenca, que va començar el febrer del 1919, va ser la gran prova de força de la CNT. La vaga es va acabar el 17 de març, amb l'acceptació per part de l'empresa de la jornada de vuit hores i un augment de sou. Ara bé, va tornar a esclatar el 24 de març, atès que no es van alliberar els sindicalistes empresonats tal com s'havia pactat. Posteriorment, es va declarar l'estat de guerra, van intervenir cossos paramilitars com el sometent, es va crear la Federació Patronal de Barcelona com a reacció davant el poder sindical i es va imposar la línia dura entre els patrons, i més de 15.000 obrers van ser empresonats. Tanmateix, malgrat tota aquesta repressió, la CNT va resistir bé aquesta primera investida del 1919.³³ Com a resultat, es va entrar en una nova fase, la del pistolerisme, en què es va mirar de resoldre el conflicte social la violència i els atemptats contra líders obrers, esquirols, treballadors i empresaris.

Totes aquestes interpretacions més tradicionals en l'estudi de l'obrerisme barceloní tenen en comú el fet d'haver dut a terme una tasca molt limitada en termes comparatius. En aquest sentit, la majoria dels estudis no han tingut gaire interès a situar les transformacions produïdes durant aquests anys en un context més ampli, si més no de dimensions europees. El treball de Josep Lluís Martín Ramos sí que apunta que els anys posteriors a la Primera Guerra Mundial van marcar una fita en el moviment vaguístic europeu i que a Espanya es va manifestar també aquest fenomen.³⁴ Però més enllà de les mencions sobre la importància del context internacional, i en especial sobre la influència de la Revolució Russa en la conflictivitat barcelonina, no s'han dedicat gaires esforços a analitzar l'evolució del sindicalisme europeu durant aquests anys com una unitat. Val la pena assenyalar que, tot i les diferències, es van produir processos similars en l'evolució de l'obrerisme a diversos llocs d'Europa occidental com a resultat de la Primera Guerra Mundial. Així, va ser comuna la reducció de les diferències entre els treballadors qualificats i els no qualificats, la pressió de la inflació sobre la capacitat de compra dels treballadors i, per tant, l'increment de la conflictivitat laboral durant la guerra.³⁵ Tanmateix, una altra de les conseqüències del conflicte, i un dels elements comuns a pràcticament tot Europa, va ser el creixement espectacular de les organitzacions sindicalistes revolucionàries molt per sobre del creixement moderat dels sindicats socialistes,³⁶ la qual cosa mostra una radicalització important en el món del treball. Aquesta radicalització va anar perdent força arreu, i a molt pocs llocs les organitzacions revolucionàries tornarien a tenir una influència tan gran com la que van assolir durant la postguerra.³⁷

En tot cas, hi ha un bon grapat d'estudis que darrerament han servit per corregir o matisar alguns dels elements bàsics formulats per la historiografia

33. Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, pàg. 301.

34. Josep Lluís MARTÍN RAMOS, *Condicions materials i resposta obrera a la Catalunya contemporània. Vol. II. Guerra i conflictivitat social*, pàg. 179.

35. Larry G. GERBER, «Corporatism in Comparative Perspective: The Impact of the First World War on American and British Labor Relations», *Business History Review*, 62.1 (1988), pàg. 101, [<https://doi.org/10.2307/3115385>].

36. Wayne THORPE, «The European Syndicalists and War, 1914-1918», *Contemporary European History*, 10.1 (2001), pàg. 20, [<https://doi.org/10.1017/S0960777301001011>].

37. *Ibidem*, pàg. 24.

més tradicional incidint sobre aspectes importants en l'evolució de l'obrerisme a Barcelona en els anys de la Primera Guerra Mundial. En la resta d'aquest treball es consideren alguna d'aquestes aportacions més recents referides a les causes que hi havia al darrere del ràpid creixement de l'acció vaguística i de l'organització sindical entre el 1916 i el 1918; el desenvolupament experimentat en l'ascens de la catalana CNT i les reformes preses per aquesta en la seva organització, pràctiques sindicals i ideologia, i, en darrer lloc, sobre les conseqüències que aquestes transformacions van tenir sobre les relacions socials a Catalunya i la reacció empresarial que van provocar.

Les causes del ràpid creixement de l'acció vaguística i de l'organització sindical durant la Primera Guerra Mundial

El treball pioner de Balcells establia un paral·lisme entre la revolució que s'acabava de produir a Rússia i que havia portat a la fi del tsarisme, i la situació potencialment revolucionària que s'estava obrint a l'Estat espanyol. La vaga general revolucionària de l'agost del 1917 l'havia convocat la UGT i la CNT, però, a causa d'un suport insuficient i la repressió patida, va acabar al cap de només 3 dies. Així, fa una interpretació del fracàs d'aquesta vaga comparant-la amb el que havia passat a Rússia uns mesos abans.³⁸ Quan, posteriorment, altres autors han analitzat específicament la influència de la Revolució Russa a Catalunya, s'ha vist que va tenir un vessant polític, amb les adhesions al congrés de la Tercera Internacional celebrat el març del 1919, i un vessant en l'esfera de la mobilització i la conflictivitat social, a partir d'aquestes dates.³⁹ En tot cas, és destacable que les conseqüències de la Revolució Russa no fossin immediates i triguessin a fer-se sentir a Catalunya uns pocs anys després del seu inici. Així, també s'ha relacionat la vaga de La Canadenc, declarada a partir del febrer del 1919, amb l'esclat revolucionari rus. Es fan afirmacions del tipus «el referent de la Revolució a Rússia es convertí en un ingredient més de l'olla de la conflictivitat obrera a Catalunya (...) allò que impregnà alguns obrers catalans és que a Rússia s'havia fet un canvi».⁴⁰ Així doncs, amb una base documental bastant dèbil, s'acaba afirmant que, sense la revolució, la intensificació de la conflictivitat social hauria estat menor.⁴¹ Més convincents resulten els arguments que assenyalen la influència de la Revolució Russa sobre la patronal, en el sentit que els seus membres es van veure amenaçats per aquell trasbals social i van ser ells qui van comparar els bolxevics amb els sindicalistes espanyols i es van obsessionar amb el suposat avenç del comunisme que venia de Rússia.⁴² En tot cas, les mostres de tot això tampoc van ser primerenques i es van donar a partir del 1919 i 1920. Tot sembla

38. Albert BALCELLS, *El sindicalisme a Barcelona: 1916-1923*, pàg. 34.

39. Josep PUIGSECH FARRAS, *La Revolució Russa i Catalunya*, Vic, Eumo Editorial, 2017, pàg. 90-91..

40. *Ibidem*, pàg. 97.

41. *Ibidem*, pàg. 97.

42. Guillem PUIG VALVERDÚ, «Els Ecos de La Revolució Russa. El Camp Català Durant El Trienni Bolxevic (1918-1920)», dins Jaume CAMPS (Ed.), *La Revolució Que Havia de Canviar El Món. Cent Anys Del 1917*, Tarragona, URV, 2018, pàg. 156.

indicar que l'arribada del comunisme estava més aviat en les pors dels patrons i dels sectors més conservadors que no pas en les aspiracions de la majoria dels treballadors mobilitzats, a Barcelona i arreu.

Les síntesis interpretatives generals comentades en l'apartat anterior posen un èmfasi especial en les grans vagues generals organitzades per la CNT i la UGT, però, en canvi, desatenen la conflictivitat laboral ordinària. Ara sabem que un dels primers efectes de la guerra va ser una caiguda inicial i ràpida del moviment vaguístic, tant del nombre de vagues com de treballadors implicats.⁴³ La situació va canviar a principis del 1916, coincidint amb la fase ascendent de l'expansió econòmica, així doncs «s'inicià un cicle que va suposar un salt explosiu en la història del moviment vaguístic barceloní».⁴⁴ A diferència de l'èmfasi que es dona a la conflictivitat del 1917, durant aquest any el nombre de vagues va augmentar molt poc i, en canvi, hi va disminuir la participació, més enllà del registrat en la vaga general d'agost del 1917. De fet, aquesta vaga va marcar l'inici d'una davallada del moviment vaguístic, causada pel desencís produït pel fracàs de la vaga i per la repressió exercida per la patronal i les autoritats.⁴⁵ Si s'analitzen les xifres del nombre de vagues, vaguistes i dies de treball perduts en una perspectiva àmplia, comparant les dates del període de la Primera Guerra Mundial amb les del període anterior, l'anàlisi varia substancialment. Això permet relativitzar les xifres excepcionals obtingudes entre el 1916 i el 1918, que, tot i ser molt altes, va ser d'un ordre similar a les del 1903 i 1913. Va passar una cosa semblant respecte a l'organització sindical, en comparar la proporció de treballadors sindicats el 1903 respecte als de finals del 1917 i principis del 1918. Molt més indiscutible és la nova conjuntura plantejada al respecte de la sindicació i del moviment vaguístic a partir de finals del 1918. Això és el que fa l'anàlisi d'Angel Smith, que, a més, és molt més acurada que les anteriors, ja que té en compte no tan sols el nombre de treballadors sindicats, sinó també els sectors productius i les indústries en les quals treballaven. Una de les seves conclusions al respecte fa referència als intents de sindicació dels treballadors menys qualificats en moltes indústries, que sovint eren dones.⁴⁶

En considerar les principals aportacions sobre les causes de l'increment de la conflictivitat i de l'afiliació d'aquells anys, hi ha dues visions que destaquen sobre la resta: la referida a les transformacions de l'espai urbà de Barcelona i la que introdueix la perspectiva de gènere sobre la conflictivitat social.

No hi ha dubte de la relació existent entre la Primera Guerra Mundial i la modificació dels espais urbans a Barcelona. El creixement econòmic manifestat després de les acaballes de la primavera del 1915 va acompanyar l'expansió de l'ús de l'energia elèctrica, que permetria a la indústria catalana alliberar-se dels alts costos del carbó. També és destacable la importància de les indústries de construcció, vinculades al creixement de la infraestructura elèctrica i a la construcció de nous edificis, que a partir del 1910 allotjarien el gran nombre d'emigrants

43. Josep Lluís MARTÍN RAMOS, *Condicions materials i resposta obrera a la Catalunya contemporània*, pàg. 183.

44. *Ibidem*, pàg. 186.

45. *Ibidem*, pàg. 187.

46. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 230.

arribats a Catalunya.⁴⁷ Des del 1919 es constata la densificació del centre històric de Barcelona i, cap a la fi del conflicte, va començar l'impuls edificador amb una intensitat desconeguda. Aquest impuls en la construcció de nous edificis va ser impulsat, entre altres raons, pel fort creixement migratori.⁴⁸ Va ser durant la Primera Guerra Mundial que es van començar a construir els suburbis de la ciutat.

La major part dels estudis sobre l'evolució dels espais urbans s'han centrat en els efectes de la postguerra a partir del 1918. No obstant això, pel que fa a la cronologia, les transformacions estudiades són probablement anteriors a aquests límits cronològics. S'ha mostrat l'existència d'uns límits de classe molt grans, cosa que apunta a una separació molt nítida entre el món del treball manual i el del no manual. Tot i que els estudis existents fan servir com a font principal les dades del padró de Barcelona del 1930 —els anteriors no es conserven—, amb aquestes dades s'evidencia l'existència de processos molt anteriors, com a mínim iniciats als voltants de la Primera Guerra Mundial. Així mateix, també s'assenyala el progressiu acostament entre els antics obrers d'ofici i els treballadors poc qualificats, a causa de l'existència d'un procés de proletarització.⁴⁹ Altres estudis monogràfics, com els dedicats al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) i als sectors mercantils coincideixen a destacar aquests fenòmens de proletarització, que van servir per «trencar molts esquemes tradicionals de relació, fer prendre consciència de l'explotació que els treballadors de coll i corbata compartien amb els manuals i estimular l'associacionisme dels dependents».⁵⁰ En tot cas, el CADCI, que va tractar de bastir una aliança catalanista interclassista, va romandre culturalment i ideològica distant del món industrial i de la CNT.⁵¹ La proletarització s'hauria iniciat amb la Primera Guerra Mundial i hauria crescut en els anys posteriors, amb l'arribada de l'anomenada *segona revolució industrial*. Així, s'hauria creat una classe obrera nova i massificada, formada pels immigrants poc qualificats, arribats del sud d'Espanya, que haurien portat a la proletarització dels obrers qualificats que no podien competir davant dels nous avenços tecnològics.⁵² Aquest procés seria a la base del creixement sindical de l'època, així com en l'assaig de noves formes d'organització que permetessin integrar uns i altres en les mateixes organitzacions. Les diferències existents entre els obrers qualificats i els que no ho eren es van anar reduint respecte de les existents abans de la guerra, motiu que va donar pas a un «obrerismo expresión de una mayor homogeneidad de clase».⁵³ Malgrat això, durant la Primera Guerra Mundial van continuar protagonitzant els conflictes els obrers autòctons, més que no pas els camperols que acabaven d'arribar a la ciutat.⁵⁴

47. *Ibidem*, pàg. 226.

48. José Luis OYÓN, *La quiebra de la ciudad popular: espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*, pàg. 41.

49. *Ibidem*, pàg. 21.

50. Manuel LLADONOSA, *Catalanisme i Moviment Obrer: El CADCI Entre 1903 i 1923*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1988, pàg. 449.

51. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 247.

52. Chris EALHAM, *La Lucha Por Barcelona: Clase, Cultura y Conflicto, 1898 -1937*, Madrid, Alianza, 2005, pàg. 65-66.

53. José Luis OYÓN, *La quiebra de la ciudad popular: espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*, pàg. 84.

54. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 253.

S'ha destacat també l'existència d'un associacionisme de barri, que prenia formes diferents: el casino, l'ateneu, la cooperativa, la societat de socors mutus i l'orfeó. No obstant això, en les interpretacions generals no s'acaba d'integrar la importància d'aquest associacionisme amb el moviment sindical de l'època. En qualsevol cas, sabem que, cap al 1914, aquesta mena d'associacionisme estava fortament implantat en els suburbis populars i en els densificats barris del centre històric. I, a diferència del que va passar en altres llocs d'Europa després de la Primera Guerra Mundial, a Barcelona aquesta mena d'associacionisme de barri va tenir una gran continuïtat després del conflicte.⁵⁵ En tot cas, sembla clar que, en el si d'aquesta xarxa de cultura popular, fins al 1915 només una petita part estava definida com a explícitament vinculada a la CNT. Va ser a partir de la primavera del 1918 que aquesta base cultural va adquirir un cert dinamisme. Aleshores, cada cap de setmana se celebraven com a mínim dues o tres vetllades i lectures a centres culturals o teatres locals. A més, a partir del març del 1916 *Solidaridad Obrera* es va convertir en un diari.⁵⁶

Es pot explicar el fort creixement de la CNT a finals de la Primera Guerra Mundial a partir de l'aparició d'un substrat cultural que tindria una important dimensió barrial. Així, es planteja que l'experiència generalitzada de la classe obrera de desigualtat i discriminació no es limitava a l'àmbit del treball, sinó que podia extrapolar-se al camp del consum. Això es manifestava principalment en els preus dels lloguers i els costos dels aliments.⁵⁷ Aquestes condicions van poder desenvolupar una organització social caracteritzada per l'existència de formes recíproques de solidaritat. I aquesta reciprocitat col·lectiva va formar l'estructura principal dels barris, i permetia compensar els desavantatges materials de la vida diària, de manera que donava seguretat i estabilitat als obrers. Alhora, el suport mutu actuava com un element de coerció per als qui desafiaven les normes comunes, ja que se'ls negaven els avantatges de la reciprocitat.⁵⁸ Aquesta cultura dels barris va ser fonamental en la reproducció d'un senti col·lectiu d'identitat entre els obrers. Aquesta cultura de gent sense béns es basava en el poc respecte per la propietat, en l'acció directa, en la justificació de les il·legalitats i en l'oposició a l'Estat.⁵⁹ Òbviament, el sorgiment d'aquesta cultura barrial no va ser un fenomen conjuntural, sinó de llarga durada, molt anterior a la Primera Guerra Mundial. Segons Chris Ealham, durant aquest conflicte la CNT va aconseguir, amb el llenguatge de classe de la ideologia anarcosindicalista, dotar d'un nou significat les experiències de vida i les pràctiques socials dels barris, i va proporcionar uns símbols universals als marcs culturals existents. O, dit amb altres paraules, la CNT va ser capaç d'organitzar la seva tàctica de mobilització sobre la fortalesa i les reivindicacions de la comunitat.⁶⁰

Les interpretacions que donen una certa importància als conflictes a l'entorn del consum tenen molt a veure amb les perspectives de gènere en l'estudi de

55. José Luis OYÓN, *La quiebra de la ciudad popular: espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*, pàg. 332.

56. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 260.

57. Chris EALHAM, *La lucha por Barcelona: clase, cultura y conflicto, 1898-1937*, pàg. 66-67.

58. *Ibidem*, pàg. 69.

59. *Ibidem*, pàg. 72-78.

60. *Ibidem*, pàg. 85.

la conflictivitat social. Hi ha diversos autors que, tot i no haver tractat directament sobre l'obrerisme de Barcelona —entès com els obrers mobilitzats sindicalment—, han treballat aspectes que ens ajuden a comprendre l'abast i característiques de les transformacions. Així, Temma Kaplan ha estudiat el període del 1910 al 1918 i l'ha caracteritzat com un període de conscienciació femenina. Per estudiar aquesta conscienciació se centra en tres episodis: una actuació femenina col·lectiva amb motiu d'un cas d'abusos infantils el 1910, la vaga tèxtil de La Constància el 1913 i la revolta de les dones del 1918, bàsicament una crisi de subsistències.⁶¹ Segons les tesis de Kaplan, l'actuació de les dones es feia en nom de la comunitat i no com a agents polítics, i les seves aliances eren normalment més fàcils amb altres dones que no pas amb homes i les seves organitzacions. La consciència de les dones s'articulava a partir de la condició social global de les seves famílies i el seu veïnat, més que per les meres condicions de treball. Per a Kaplan, el cercle primari d'organització femenina era el barri, no el treball.⁶² L'autora assenyala que, malgrat tenir una afiliació principalment femenina, el sindicat de La Constància el dirigien bàsicament homes, i eren homes els qui feien la majoria d'intervencions en les reunions sindicals. Malgrat això, explica que, per decisió de les dones membres del sindicat, es va posar un gran èmfasi a mobilitzar les dones en els mercats de la ciutat de Barcelona. Quan va començar la vaga l'estiu del 1913, les dones van fer les seves reclamacions davant del governador civil, no davant dels propietaris de les fàbriques. És interessant destacar que les formes de protesta de les dones eren diferents de les dels homes, fins al punt que això va portar que els dirigents i militants sindicals els ho recriminessin.⁶³ Aquests casos són immediatament anteriors a la Primera Guerra Mundial, però serveixen per mostrar la importància d'una presència física de les dones en els assumptes de la ciutat i també de l'existència d'una concepció diferent de la cultura política en el si de les classes populars.⁶⁴

Noves aportacions en l'anàlisi del desenvolupament de l'obrerisme

Hem situat alguns arguments per explicar les causes del creixement de la CNT durant la Primera Guerra Mundial. Cal considerar ara les circumstàncies d'aquest desenvolupament i, en especial, la relació que va tenir respecte a l'altra gran organització sindical, la UGT. Durant aquests anys, la CNT va actuar sota un marc legal molt repressiu, amb empresonaments i persecucions. El règim de la Restauració va portar periòdicament a la suspensió de les garanties constitucionals, cosa que feia difícil l'actuació oberta dels sindicats. En tot cas, el context econòmic favorable va fer que la repressió no fos suficient per evitar el

61. Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul: los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso*, Barcelona, Península, 2003, pàg. 180.

62. *Ibidem*, pàg. 188.

63. *Ibidem*, pàg. 196.

64. *Ibidem*, pàg. 197.

creixement de l'organització. Entre el gener del 1916 i el gener del 1919 es poden distingir dues fases en aquest creixement. La primera fase va acabar l'estiu del 1918. Durant aquest temps, les societats anarcosindicalistes van esdevenir cada vegada menys elitistes, com a resultat també de les transformacions industrials, i es van integrar en la CNT. Aquest va ser el cas, per exemple, dels vidriers. D'altra banda, el creixement sindical a la CNT també es va manifestar en sectors menys qualificats, com el del transport, el portuari o el de les indústries de gas, aigua i electricitat. Durant aquest temps, en diversos sectors va augmentar l'afiliació femenina, com en la fabricació de caixes de cartró o mantenint el control sobre La Constància, el sindicat tèxtil.⁶⁵ La segona fase del creixement sindical de la CNT va començar després del Congrés de Sants. Des d'aleshores i fins al gener del 1919 l'organització va créixer a gran velocitat. Això va ser gràcies al bon clima econòmic existent fins a principis del 1920 i a la pressió exercida a favor de l'organització en sindicats únics.⁶⁶ Aquest creixement pot contraposar-se amb el paper que va tenir la UGT. Les interpretacions que posen èmfasi en l'aliança estratègica sorgida entre la CNT i la UGT, que va tenir com a resultat l'exitosa vaga general de desembre del 1916 i la publicació del manifest del 27 de març de 1917 que reclamava una millora en les condicions de vida, d'alguna manera sobrevaloren el paper de la UGT. La seva importància és indiscutible quan ens referim a l'àmbit espanyol, on va tenir un paper cabdal en l'organització de la vaga general del 1917. Tanmateix, aquesta importància es redueix significativament quan ens limitem a l'àmbit català i encara més a l'àmbit barceloní. Com sabem per treballs posteriors, els anys que van del 1912 al 1923 van ser els de la marginalitat de la UGT a Catalunya. El 1913 no hi havia cap agrupació de la UGT ni del Partit Socialista a Lleida ni a Girona. El seus nuclis principals eren a Tarragona, Reus i Tortosa, i a Barcelona sembla que el suport es limitava a uns pocs militants.⁶⁷ Altrament, més enllà de l'acció conjunta de la CNT i la UGT l'estiu del 1917, la col·laboració va ser molt difícil, especialment per la visió del líder de la UGT catalana d'aleshores, Joan Duran.⁶⁸ A més, quan la CNT va adoptar l'estructura dels sindicats únics, força seccions van abandonar la UGT per incorporar-se a la CNT.⁶⁹

La creació dels sindicats únics és un altre dels aspectes importants en el desenvolupament de l'obrerisme durant la Primera Guerra Mundial. A les acaballes de la guerra s'havia celebrat a Barcelona, del 28 de juny a l'1 de juliol de 1918, el Congrés de la Confederació Regional del Treball de Catalunya, conegut amb el nom del Congrés de Sants. El principal acord d'aquest congrés va ser la creació d'una nova forma d'organització, els sindicats únics o d'indústria, que havien de substituir l'antic sindicalisme d'ofici. Amb aquesta nova forma d'organització se situava dins de la mateixa organització sindical els treballadors d'una mateixa indústria, amb independència de la tasca o tasques que cada treballador dugués

65. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 242-243.

66. *Ibidem*, pàg. 246.

67. David BALLESTER, *Marginalitats i Hegemonies: L'UGT de Catalunya: 1888-1936: De La Fundació a La II República*, Barcelona, Columna - Fundació Comaposada, 1996, pàg. 66.

68. *Ibidem*, pàg. 64.

69. *Ibidem*, pàg. 65.

a terme en el seu si. Segons Balcells, aquesta nova forma d'organització va tenir una gran transcendència, com s'evidenciaria en la vaga de La Canadenca que es plantejaria un temps després. Aquestes transformacions es van explicar inicialment en termes ideològics. Es va relacionar la creació dels sindicats únics amb el refús per part de la CNT de donar suport a les organitzacions mutuais i també amb l'apoliticisme sindical. Per a Balcells, a l'estiu del 1918, però sobretot a la tardor d'aquest mateix any, es va produir un increment de l'afiliació sense precedents fruit d'una gran activitat propagandista dels dirigents de la CNT.⁷⁰ Treballs posteriors com el d'Anna Monjo, que tot i centra-se en una etapa posterior, també contenen indicacions útils sobre els canvis de l'orientació de la CNT durant la Primera Guerra Mundial. Així, situa un primer període reorganitzador fins als primers anys de la guerra, durant en qual el pes va recaure sobre les federacions sindicals dels diversos rams: tèxtil, metall, etcètera. Després d'aquests anys més estrictament sindicalistes, entre el 1915 i el 1916 es va obrir una etapa nova en què van tenir més pes activistes i publicistes, aquells que «més clar tenien l'esperit confederal». Finalment, a partir del 1917 es va produir la marginació gradual «tant dels anarquistes més doctrinals i teòrics, com dels dirigents sindicals» que havien protagonitzat la creació de la CNT cap al 1910.⁷¹ Per a Anna Monjo, el Congrés de Sants del 1918 es va preocupar més «d'assentar principis d'acció que d'elaborar doctrina»⁷², de manera que va lluitar contra l'excés d'individualisme i va afavorir la coordinació de les entitats obreres. Es va simplificar l'organització sindical, cosa que permetia evitar dualismes; però això només va afectar l'organització territorial, no la professional. «El canvi de sindicats d'ofici a sindicats únics d'ofici no va venir acompanyat de la substitució de la federació nacional d'ofici pròpia del moviment societari per la nova Federació Nacional d'Indústria», tal com es va defensar, sense èxit, en el congrés nacional de la CNT de Madrid el 1919⁷³. Amb la creació de sindicats únics l'any 1918 les societats obreres van perdre l'autonomia i es van convertir en seccions d'aquests sindicats. El predomini de l'estructura territorial per sobre de l'estructura professional, que s'evidencia amb la creació dels sindicats únics, va fer que a llarg termini l'orientació anarquista predominés sobre la sindicalista.⁷⁴

Es va plantejar la discussió de si els sindicats únics havien de ser la base de les federacions nacionals d'indústria o si s'havia d'anar cap a l'abolició d'aquestes federacions. D'una banda, es veia la conveniència de crear organitzacions que anessin més enllà de les organitzacions locals. De l'altra, hi havia una gran oposició a la creació d'estructures burocràtiques. Aquesta discussió estava vinculada a la intenció d'afiliar el màxim nombre de treballadors possible per resoldre les constants crisis econòmiques de l'organització. Algunes d'aquestes reformes eren difícils de justificar en termes anarquistes. En general, es va anar aconseguint l'acord entre els diferents líders, els més sindicalistes i els més anarquistes. En el Congrés de Sants celebrat del 28 de juny a l'1 de juliol de 1918 es

70. Albert BALCELLS, *El sindicalisme a Barcelona: 1916-1923*, pàg. 65.

71. Anna MONJO, *Militants: Participació i Democràcia a La CNT Als Anys Trenta*, Barcelona, Laertes, 2003, pàg. 86.

72. *Ibidem*, pàg. 88.

73. *Ibidem*, pàg. 89.

74. *Ibidem*, pàg. 90-91.

van prendre decisions respecte de les noves formes d'organització. Es va acordar pagar tant al consell editorial de *Solidaridad Obrera* com a un secretari de la regional catalana de la CNT. Es va donar un temps perquè els sindicats individuals poguessin incorporar-se als sindicats únics, i es va donar a les seccions d'aquests últims més autonomia de la prevista inicialment. D'aquesta manera podien tenir els seus propis comitès i assemblees generals, i també tenien la capacitat de convocar vagues. Només calia acordar les vagues a escala de sindicat únic en cas que afectessin tota la indústria. Aquesta mena de pactes es van aplicar a altres aspectes. Així, es va refusar l'existència de federacions d'indústria, però es va acordar que això es decidiria en un futur congrés de la CNT. També es va acordar que l'acció directa era la forma preferent d'actuació, però no s'imposaria per evitar la divisió dels treballadors. En resum, la unió de tota la classe obrera va estar per sobre d'aspectes més doctrinals.⁷⁵

Aquestes noves estructures, combinades amb el ràpid creixement sindical, van fer que els anarcosindicalistes poguessin accedir a sectors que fins aleshores se'ls havien resistit, i també van incorporar el creixent nombre de treballadors no qualificats procedents de la migració del sud d'Espanya. En aquest grup també s'inclouïen dones treballadores de diversos sectors. Cap al gener del 1919, la CNT dominava gairebé totalment l'organització de treball a Barcelona. Només uns pocs sindicats sectorials havien refusat explícitament participar-hi, i el sindicalisme socialista amb prou feines estava format per mitja dotzena de societats obreres. Hi ha qui ha emfatitzat que la major part d'aquest creixement no va ser a causa de l'afiliació de nous treballadors a la CNT, sinó de la incorporació a l'organització de molts dels sindicats i societats obreres preexistents.⁷⁶

Alguna de les aportacions més importants al voltant del creixement de la CNT com de la seva nova estructuració han tingut en compte aspectes vinculats al lideratge. És obvi que hi ha un cert grau de continuïtat en el moviment anarcosindicalista català, però alhora també van aparèixer líders sindicals nous i importants, com Manuel Buenacasa i Ángel Pestaña, que van arribar a la ciutat de Barcelona als voltants del 1914. Al costat d'homes més interessats en el proselitisme i la discussió teòrica, n'hi havia d'altres, com Salvador Seguí, que eren més aviat pragmàtics pel que fa a la ideologia i l'estratègia, i que estaven preocupats sobretot per la construcció sindical. En tot cas, una de les característiques dels líders de la CNT durant la Primera Guerra Mundial va ser l'origen geogràfic divers. Aquest fet es pot explicar per la dependència de la ciutat de Barcelona del treball immigrant i també per l'esforç que es va fer des de la CNT per afiliar els treballadors menys qualificats, sovint joves, vinguts de fora de Catalunya. L'absència d'estructures burocràtiques en l'organització va fer que el lideratge fos molt fluid.⁷⁷ Respecte de la llengua, com havia succeït anteriorment, el català era característic de les comunicacions orals, mentre que el castellà s'emprava majoritàriament en la premsa obrera. L'absència d'unes creences fortament nacionalistes va limitar les tensions per aquest motiu lingüístic. La major part dels

75. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 241.

76. Colin M. WINSTON, *La Clase trabajadora y la derecha en España: 1900-1936*, Madrid, Cátedra, 1989, pàg. 102.

77. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 233.

líders de la CNT eren autodidactes de la classe obrera. N'eren una excepció els líders provinents de bones famílies i, en tot cas, a tots se'ls exigia que visquessin de la seva feina. Es mantenia una relació ambigua amb els advocats de classe mitjana, l'ajuda dels quals s'apreciava, però que generaven una certa desconfiança. Aquestes diferències en el lideratge distingien clarament la CNT dels socialistes i el seu sindicat, la UGT. Aquesta nova generació de dirigents sindicals havien estat agitadors obrers durant la primera dècada del segle xx i, durant la Primera Guerra Mundial, quan van adquirir tasques de responsabilitat, ja havien complert la trentena. Un exemple d'això és Salvador Seguí. L'important era que Seguí i el seu equip consideraven que el paper dels líders sindicals era guiar els col·legues menys formats políticament, i refusaven que aquesta tasca de direcció hagués de recaure sobre els grups anarquistes. L'altra idea principal que defensaven era que havien de ser anarquistes fora dels sindicats i sindicalistes dintre d'aquests, la qual cosa volia dir que els líders sindicals havien de centrar-se en temes estrictament econòmics i deixar al marge altres temes com la religió o la política. Això els diferenciava dels anarcosindicalistes, que emfatitzaven la necessitat de polititzar els treballadors.⁷⁸ El creixement de la CNT va ser paral·lel a l'evolució del Partit Republicà Radical, de Lerroux, que a principis de segle havia tingut un paper important en l'organització de l'obrerisme barceloní i que el va acabar de perdre en els anys de la guerra. Des del 1914 aquest partit havia fet un viratge centrista, amb una desesquerranització progressiva i una política d'entesa amb la Lliga.⁷⁹ A mesura que la CNT es va anar enfortint, les relacions amb el Partit Republicà Radical van esdevenir més tenses i conflictives. Des del 1916 el nucli anarcosindicalista de la CNT va anar desplaçant elements republicans dels llocs de poder a les societats obreres i també va tractar de desemmascarar el caràcter antisindical d'aquest partit. Només alguns petits nuclis es van mantenir vinculats al lerrouxisme.⁸⁰ Així, «els anys 1914-18 suposen, per al Partit Republicà Radical, la pèrdua irremissible del control polític i de les rendes electorals de la classe treballadora, tant a causa de l'orientació acusadament mesocràtica-burgesa que aquell ha adoptat, com per l'ascens implacable de la CNT».⁸¹

Pel que fa al descontentament social que va ser l'origen del creixement sindical durant la Primera Guerra Mundial, s'ha aprofundit en la dimensió de gènere que aquest descontentament va tenir. Com a responsables de la cura de les persones, les dones es van veure especialment afectades per les diverses epidèmies i catàstrofes socials que van afectar la ciutat de Barcelona durant els anys de la Primera Guerra Mundial. Entre l'octubre del 1914 i el gener del 1915 es va declarar una epidèmia de tifus, a causa de la contaminació de l'aigua de boca pels pous negres on anaven a parar els desguassos. Les conseqüències de l'epidèmia es van agreujar per diversos motius. D'una banda, pel interessos enfrontats entre l'Ajuntament, que volia municipalitzar el servei d'abastiment d'aigua, i els propietaris de les cases, que no tenien cap interès a modificar el sistema existent de dipòsits i pous negres. De l'altra, per la mala gestió sanitària de l'epidèmia,

78. *Ibidem*, pàg. 237.

79. Joan B. CULLA. *El Republicanisme Lerrouxista a Catalunya: 1901-1923*, Barcelona, Curial, 1986, pàg. 299-300.

80. *Ibidem*, pàg. 308-309.

81. *Ibidem*, pàg. 310.

amb la dificultat de disposar de llits on aïllar els malalts.⁸² Les dades disponibles sobre la morbiditat i la mortalitat causada per aquesta epidèmia a Barcelona ens parlen de 24.472 afectats i 2.267 defuncions,⁸³ uns valors suficientment alts com per generar un ressò i una inquietud socials notables. Més endavant va tenir lloc l'epidèmia de la que es va anomenar la *grip espanyola*. A diferència del que va passar a altres llocs d'Europa, i també a altres províncies espanyola, la pandèmia de grip dels anys 1918 i 1919, tan brutal a altres llocs, va tenir menys importància relativa a la província i la ciutat de Barcelona.⁸⁴ Les dades disponibles al respecte ens parlen de 38.242 malalts i 6.126 defuncions.⁸⁵ Aquestes epidèmies van generar un descontentament social important. No obstant això, la catàstrofe social que va provocar protestes i aldarulls va ser l'encariment de queviures i combustibles. L'encariment va provocar una crisi de subsistències el gener del 1918 i, en paral·lel, un greu conflicte protagonitzat per les dones de Barcelona. Hem vist com la inflació provocada per la guerra ha estat assenyalada en molts treballs com la causant de la mobilització obrera durant la Primera Guerra Mundial i, en segon terme, com una de les causes de l'increment de l'afiliació sindical. El problema de l'escassetat no només va ser a causa que bona part dels subministraments es van embarcar cap a l'estranger, sinó també al fet que els especuladors es van aprofitar d'aquesta escassetat, a la qual cosa es va sumar que l'Estat no va intervenir per resoldre aquest problema. El conflicte va començar el gener del 1918 per l'escassetat i l'elevat preu del carbó de cuina i el de la calefacció de les cases. En les protestes, les dones assaltaven carboneries i feien manifestacions que anaven d'una carboneria a l'altra passant per fàbriques i mercats per aconseguir la solidaritat de les dones. Finalment, les dones completaven les protestes arribant fins al govern civil per presentar les seves reclamacions davant les autoritats. El conflicte va anar augmentant en virulència i les reunions de les dones sovint van acabar dissolent-se a trets. El conflicte, que havia començat el 5 de gener, no va començar a resoldre's fins el dia 25, quan el capità general va suspendre tots els drets civils, inclòs el de reunió, i va declarar l'estat de guerra.⁸⁶ Els aldarulls no es van aturar immediatament, però de mica en mica la pau social va tornar a Barcelona. Com que els obrers i les dones treballadores tenien papers socials diferents, elles tenien els drets i obligacions polítiques propis i específics. Per complir amb allò que es consideraven les seves obligacions pròpies, les dones es van rebel·lar contra els homes de la seva comunitat i contra l'Estat.⁸⁷ En tot cas, sembla clar que les experiències de vida de la classe obrera de la ciutat van quedar marcades per l'existència d'aquesta mena de catàstrofes mèdiques i socials.

Altres aportacions posteriors han aprofundit, aportant matisos, en l'especial relació mantinguda entre les dones i les organitzacions sindicals, i en concret

82. Jaume DE RAMON I VIDAL, *Subministrament d'aigua i Tifus a Barcelona: 1914-1915*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1996; Manel Martín Pascual, *Barcelona: Aigua i Ciutat: L'abastament d'aigua Entre Les Dues Exposicions (1888-1929)*, Madrid-Barcelona-Buenos Aires, Fundació AGBAR-Marcial Pons, 2009.

83. Joan SERRALLONGA, *Condicions Materials i Resposta Obrera a La Catalunya Contemporània*, pàg. 242.

84. Beatriz ECHEVERRI DÁVILA, *La Gripe Española: La Pandemia de 1918-1919*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1993.

85. Joan SERRALLONGA, *Condicions materials i resposta obrera a la Catalunya contemporània*, pàg. 246.

86. Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul: los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso*, pàg. 206.

87. *Ibidem*, pàg. 209.

amb la CNT. Com a mínim, la situació ha estat descrita com d'ambigüitat sobre el paper que havien de mantenir les dones respecte al món del treball i en el moviment obrer.⁸⁸ Així, l'organització anarcosindicalista ha estat definida com un domini masculí. Fins a la Primera Guerra Mundial, aquesta organització no va començar a afiliar treballadors no qualificats. Això generava un escenari poc favorable per a l'afiliació femenina. En canvi, amb la nova organització en sindicats d'indústria adoptada durant el Congrés de Sants de la CNT, es pretenia, entre d'altres, aconseguir la incorporació de les dones al sindicat. En aquest sentit es van manifestar alguns líders sindicals. No obstant això, les evidències disponibles mostren que, tot i que la participació femenina en les vagues va ser més alta que la dels homes i que elles van participar tan activament com ells en els mítings sindicals, l'afiliació de les dones al sindicat va continuar sent limitada i la seva participació en els òrgans directius era pràcticament nul·la.⁸⁹ Durant la Primera Guerra Mundial, les dones de Barcelona van protagonitzar algunes vagues importants, com la plantejada el 1916 per La Constància, del sector tèxtil, que no va rebre el suport financer de la CNT malgrat que va mobilitzar unes 25.000 dones, o bé durant els motins de subsistències del gener del 1918, que van esdevenir una vaga general que va afectar unes 273 fàbriques de la ciutat i en la qual es van involucrar unes 20.500 dones enfront d'uns 5.000 homes. Malgrat que la CNT va tractar d'assumir la direcció d'aquest conflicte, les dones van refusar radicalment qualsevol interferència en la seva lluita contra l'increment de preus.⁹⁰ Aquests i altres exemples mostren com el sindicalisme d'indústria sorgit el 1918 va tenir com a objectiu principal la defensa dels salaris i l'ocupació dels treballadors homes, fins i tot quan les persones implicades eren majoritàriament dones. En canvi, les dones van ser molt més proclius a la resolució dels conflictes mitjançant l'acció directa en les fàbriques, i a evitar al màxim possible la mediació sindical, que normalment acabava subordinant els seus interessos per la pèrdua de control sobre el procés negociador.⁹¹ La decisió de la CNT d'obrir les portes de la direcció sindical a les dones, expressada durant el Congrés de Sants el juny del 1918, no es va implementar mai.

Les conseqüències de la guerra sobre l'obrerisme

Un altre tema important pel que fa a la conjuntura de la Primera Guerra Mundial fa referència a la transformació radical produïda amb relació a la violència en la conflictivitat laboral. Abans del 1917 la major part de les accions violentes en l'àmbit laboral encara es caracteritzaven per les garrotades, l'atac en grup i el sabotatge, i només una petita part acabaven amb la mort de l'agredit. Això

88. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 244.

89. Conchi VILLAR and others, «Working Women and «De-Unionization»: The Struggles for Autonomy», dins Alison E. WOODWARD, Jean-Michel BONVIN, Mercè RENOM (Eds.), *Transforming Gendered Well-Being in Europe. The Impact of Social Movements*, Londres, Ashgate, 2011, pàg. 52-53.

90. *Ibidem*, pàg. 56.

91. *Ibidem*, pàg. 59.

va canviar substancialment a partir de la vaga general d'agost del 1917, en la qual, entre altres efectes, hi va haver 32 morts i 64 ferits només a Barcelona i Sabadell.⁹² Així es considera que «el fracàs del moviment col·lectiu contribuï a la gestació de la violència individual».⁹³ Tot això va derivar en el que es va anomenar *pistolisme*, que, pel que fa al nombre de víctimes, va ser especialment actiu en els anys 1920 i 1921, ja després de la guerra. Els estudis que s'han dut a terme per tractar específicament de la violència en els conflictes laborals de Barcelona en aquest període coincideixen en aquesta visió a grans trets. En tot cas, s'afegeix la tesi que la ciutat de Barcelona no només va ser un dels escenaris del conflicte laboral en què es va produir més violència, sinó que, a més, aquesta violència va presentar un caràcter diferenciat. Així, si en altres contextos laborals la violència tenia un caràcter col·lectiu, a Barcelona, ja abans de la Primera Guerra Mundial, la violència va tenir un caràcter més individualitzat —entenen *violència individualitzada* com el tipus d'agressió dirigida específicament contra persones concretes i definides—.⁹⁴ Talment la vaga de l'agost se situa com un punt d'inflexió també pel que fa a la violència laboral. Però la repressió aplicada sobre la CNT després de la vaga general de l'agost va desarticlar temporalment el moviment sindical de la ciutat, i va ser aleshores que els atemptats van continuar i van fer un salt qualitatiu, ja que van afectar diversos empresaris.⁹⁵ El canvi reeixit en les estratègies repressives de l'estat, amb una repressió preventiva que permetia el control del territori i la pressió sobre les societats obreres, va tenir com a efectes col·laterals la multiplicació i atomització de la violència, mitjançant l'acció de grups reduïts de vaguistes.⁹⁶ Després del 1917 es va produir una desconexió entre la violència i els contextos vaguístics, i aquesta va adquirir un caràcter més autònom i organitzat sota la forma de l'atemptat social.⁹⁷ La violència no havia estat mai absent dels conflictes laborals, però hi ha una diferència clara entre el que va passar en el període 1910-1914 i en el període 1915-1918 i és que, tot i que es va reduir el nombre d'atacs, es va incrementar el nombre de trets contra obrers, especialment focalitzats contra els esquiroles. Sobretot després de la vaga d'agost del 1917, sembla que es va començar a parlar de la necessitat de la «sindicació forçosa»,⁹⁸ que va ser un dels motius importants per a l'increment de la violència en la conflictivitat obrera.

L'altra conseqüència important de la Primera Guerra Mundial sobre la nova organització de les relacions laborals va ser la reorganització de la patronal. Tot i que aquest canvi es va produir als límits o fora del període principal que estic considerant, cal situar com un fet important la reorganització de la patronal i la creació d'un sindicalisme, el dels Sindicats Lliures, que pogués fer front al creixement espectacular de la CNT. La reorganització patronal ja havia començat abans d'esclatar la Primera Guerra Mundial, però durant el conflicte, i sobre-

92. Albert BALCELLS, *El Pistolisme: Barcelona (1917-1923)*, Barcelona, Pòrtic, 2009, pàg. 36.

93. *Ibidem*, pàg. 39.

94. Juan Cristóbal MARINELLO BONNEFOY, «Los atentados sociales y el surgimiento de la violencia individualizada en los conflictos laborales de Barcelona, 1902-1917», *Siglo XX: revista catalana d'història*, 9 (2016), pàg. 27.

95. *Ibidem*, pàg. 45.

96. *Ibidem*, pàg. 48.

97. *Ibidem*, pàg. 50.

98. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 231.

tot després, amb la vaga de La Canadenc a la primavera del 1919, la Federació Patronal de Barcelona, juntament amb el capità general de Catalunya, Joaquim Milans del Bosch, «va configurar a Barcelona un veritable grup de pressió partidari de mesures autoritàries» i ja a primers d'abril del 1919 «es posava clarament de manifest que eren ells els que veritablement tenien el poder a la ciutat». Això es va fer palès amb la publicació d'un manifest signat per la Federació i ratificat per Milans, en la qual, «al marge de qualsevol decisió governamental i de la resta de les corporacions econòmiques, s'ordenava que l'endemà [del 9 d'abril] es reingressessin els treballs a totes les fàbriques, tallers, obres i transports». Aquesta reincorporació havia de fer-se amb les mateixes condicions de treball i de retribució prèvies a la vaga, i sota l'amenaça d'acomiadament dels obrers que no tornessin a la feina.⁹⁹ Colin M. Winston, en el mesurat estudi sobre els moviments sindicals de dretes a Espanya, explica que els Sindicats Lliures, malgrat que en la seva organització es constata un inequívoc caràcter obrer, en origen van tenir com a preocupació principal combatre la CNT, i que en aquest combat van ser ben vistos per la Federació Patronal, o fins i tot en van rebre suport.¹⁰⁰ El 1919 els industrials catalans i els sectors més conservadors de la societat catalana havien quedat astorats pel creixement sindical, per l'augment del nombre de vagues i, molt especialment, pel paper hegemònic que la CNT havia adquirit en el moviment obrer de Barcelona i de Catalunya. Davant d'això, la federació d'empresaris més important, la Federació Patronal, va refusar negociar amb els anarcosindicalistes. Aquest fet va empitjorar l'estabilitat social i política, i encara més quan l'objectiu declarat de la patronal era fer una «santa croada» contra la CNT i lliurar una lluita per exterminar-ne els líders com si fossin animals salvatges.¹⁰¹

Conclusions

Certament, és clar que Barcelona no va ser un lloc qualsevol en la història de l'obrerisme durant els anys de la Primera Guerra Mundial. Més aviat es va convertir en l'epicentre de la conflictivitat laboral, del creixement de l'organització obrera, del sorgiment d'un nou tipus de violència social i de l'aparició de respostes irades per part del poder econòmic i del poder polític.

A hores d'ara han quedat ben establertes les característiques més importants de tot el procés, i hi ha un cert consens respecte a la majoria d'aspectes importants. L'ascens de la protesta laboral sens dubte va estar estretament connectat a la guerra. El creixement econòmic va fer més senzilla l'organització dels treballadors i la ràpida inflació va agreujar el descontentament. En qualsevol cas, l'agitació va sorgir de la mateixa societat catalana. La guerra no va fer res més que amplificar demandes i queixes, que eren anteriors.

99. Soledad BENGOCHEA, *Organització Patronal i Conflictivitat Social a Catalunya: Tradició i Corporativisme Entre Finals de Segle i La Dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, Abadía de Montserrat, 1994, pàg. 206.

100. Colin M. WINSTON, *La clase trabajadora y la derecha en España: 1900-1936*, pàg. 134-135.

101. Angel SMITH, *Anarchism, Revolution and Reaction: Catalan Labor and the Crisis of the Spanish State*, pàg. 253-254.

Mes wenllà d'això, encara s'estan obrint pas en la historiografia alguns dels elements que hem anat assenyalant. Per exemple, el caràcter sexuat del sindicalisme d'aquells anys, amb la integració necessària d'aquesta condició a la interpretació general. També les visions que tracten d'establir la relació entre la cultura de la classe obrera de Barcelona i l'èxit sindical de la CNT. O aquells altres estudis que consideren les dimensions espacials del conflicte, la caracterització residencial de la població obrera a diversos llocs de la ciutat i els canvis residencials introduïts per la migració com elements a tenir en compte per explicar el creixement de la CNT i la polarització del conflicte social.